

Kéralský model rozvoje: alternativní interpretace

Petr DANĚK

Abstract: *The paper deals with development experiences of the Indian state of Kerala within the context of development theory. After brief introduction to the theoretical concept of human development the state of Kerala is portrayed as a society with high level of human development achievements in conditions of low economic development. Different explanations of this unusual relation are discussed with concluding stress on the role of local political activism.*

Keywords: *human development, economic growth, activism, Kerala*

Úvod: ekonomický rozvoj versus lidský rozvoj

"Rozvoj", od doby, kdy ve 40. letech 20. století nahradil kolonialismus na místě dominantního souboru strategií a politik vyspělých průmyslových zemí vůči chudší většině lidstva, byl ztotožňován s ekonomickým růstem. Převládajícím přístupem teorie i politiky rozvoje byla modernizační škola, vycházející z neoklasické ekonomie. Její proponenti, převážně ekonomové, se soustředili na rozpoznání předpokladů a vytvoření podmínek pro nastartování ekonomického růstu chudých postkoloniálních zemí - označovaných nyní "rozvojové". Předpokládalo se, že s ekonomickým růstem, ztotožňovaným nejčastěji s industrializací, dojde i v chudých společnostech k růstu kvality života, resp. celkovému rozvoji, podobně jako tomu bylo dříve v Evropě. S tím, jak se v názorech rozvojových expertů na nutné podmínky transformace začaly vedle ekonomických předpokladů (dostatek kapitálu, investic, úspor, dostupnost technologií, měnová stabilita apod.) stále více objevovat i sociální, kulturní a politické předpoklady (opuštění "přežitých" tradic, organizace času, plánování rodiny, sekularizace, posílení role státu), byl pojem "ekonomický růst" postupně nahrazen "ekonomickým rozvojem", ale předpoklad o prioritě ekonomického růstu/rozvoje před všemi dalšími složkami společenského života zůstal nezměněn (Navrátilová, A., 2008).

Přes značné úsilí v oblasti teorie, politiky i praxe rozvoje bylo na konci 60. let – na konci první Dekády rozvoje OSN – množství lidí žijících pod hranicí chudoby, bez přístupu ke vzdělání a zdravotní péči či trpících podvýživou větší než na počátku dekády. Evidentní rozpor mezi optimistickými očekáváními a realitou vedl mnohé k přehodnocení samotného konceptu rozvoje. Modernizační škola, jejíž stoupenci se snažili nalézt sofistikovanější a od reality méně odtržené modely, zůstala převažujícím přístupem, ale současně se do popředí dostaly kritické alternativní přístupy. Jedním proudem kritiky byly neo-marxistické teorie závislosti (*dependency theories*) (např. Kay, C., 1989, Daněk, P., 2008). Současně v této době vzniká více liberální alternativní tradice, která kritizuje přílišné vyzdvihování role ekonomického rozvoje jak neoklasickou modernizační školou, tak neo-marxistickými *dependentisty*, a zdůrazňuje význam základních lidských potřeb a sociálního rozvoje. Tato tradice začala být později označována jako koncept lidského rozvoje (*human development*).

Pro rozvojová studia je více než pro jiné disciplíny typické propojení teorie s politikou a praxí. Poptávka po alternativním přístupu (vyvolaná evidentním selháním modernizační školy) a teoretické rozpracování konceptu lidského rozvoje v 70. letech vytvořily potřebu ověření těchto alternativních myšlenek v rozvojové praxi. To připoutalo pozornost k indickému státu Kérala, kde, jak vyšlo najevo, se v podmínkách ekonomické úrovně pod průměrem "rozvojového" světa podařilo dosahovat neobyčejně vysokého tempa lidského rozvoje.

Tento příspěvek podává stručnou diskusi alternativních vysvětlení předpokladů lidského rozvoje v Kérole, a jeho vztahu k ekonomickému rozvoji. V následující části jsou zmíněny hlavní intelektuální příspěvky k teoretickému konceptu lidského rozvoje, následuje představení Kéryaly z hlediska indikátorů ekonomického a lidského rozvoje, a konečně diskuse příčin výjimečného postavení - podle mnohých úspěchu - dosaženého kéralskou společností. V závěru jsou diskutovány dopady globalizace na rozvoj Kéryaly.

Koncept lidského rozvoje: stručný přehled

Hlavními intelektuálními zdroji tradice chápání rozvoje jako lidského rozvoje (*human development*) jsou koncept základních potřeb (*basic needs approach*), práce Denise Gouleta, Amartji Sena a Marthy Nussbaumové.

Koncept základních potřeb (*basic needs approach*) vycházel z deziluze konce 60. let, kdy vyšlo najevo, že v i zemích, které dosahovaly významného růstu HDP i HDP na obyvatele, docházelo současně k nárůstu chudoby (v absolutním i relativním pojetí). Ukázalo se, že neplatí předpoklad neoklasických ekonomů o tom, že z ekonomického růstu budou mít v důsledku působení tzv. *trickle-down* efektu prospěch všichni. Namísto toho ekonomický rozvoj prohlubuje nerovnosti, a to v sociálním i geografickém pohledu: se zlepšením materiálního standardu určitých skupin a rozvojem vybraných regionů dochází k marginalizaci a zaostávání jiných (tj. nerovnoměrný rozvoj). Agregátní ukazatele jako HDP na obyvatele diferenciaci skrývají, protože neberou žádný ohled na to, jak je vytvořené bohatství distribuováno.

Východisko viděli zastánci konceptu základních potřeb (ZP) v přímém přístupu k distribuci zdrojů. Seers, D. (1969), Streeten, P. (1977), Stewart, F. (1985) a další tvrdili, že v centru pozornosti rozvojových strategií má být místo ekonomického růstu chudoba, nezaměstnanost a nerovnost, a hlavním cílem má být vytvoření základních materiálních předpokladů pro plnohodnotný život všech obyvatel. Hlavním nástrojem rozvoje by proto mělo být naplnění základních potřeb, především dostupnost jídla, vody, přístřeší, zdravotní péče a základního vzdělání.

Koncept ZP se dostal do popředí teorie i strategie rozvoje v 70. letech. Řada rozvojových programů se začala zaměřovat na domácnosti, na znevýhodněné skupiny (zvláště ženy a děti) a periferní regiony, s cílem zajistit minimální úroveň naplnění základních potřeb pro nejslabší skupiny ve společnosti (Elliot, J. A., 2002:46). Na mezinárodní úrovni prosazovala koncept ZP jako strategii rozvoje Mezinárodní organizace práce (ILO), která v roce 1976 vyhlásila "Deklaraci principů a akční program rozvoje jako strategie naplňování základních potřeb" (Binns, T., 2002:79). V ní vyzdvihla boj s chudobou jako hlavní cíl rozvoje.

Koncept ZP byl později kritizován, zvláště pro svůj top-down přístup (Binns, T., 2002:79) a opomenutí nemateriálních potřeb (Ranis, G., 2004:2). V 80. letech byl v oblasti rozvojových strategií zastíněn neoliberalními přístupy jako programy strukturálního přizpůsobení. Přesto diskuse, kterou zastánci konceptu ZP otevřeli, představovala silnou kritiku eurocentrických přístupů modernizační školy a přispěla k přehodnocení rozvoje jako široce chápaného procesu, který by měl vycházet z místních podmínek a v jehož centru by měli být lidé namísto ekonomických indikátorů (Elliot, J. A., 2002:46). Na tuto kritiku navázali další autoři, jejichž myšlenky představují jádro konceptu lidského rozvoje.

Americký filosof a antropolog Denis Goulet byl jedním z prvních, kdo poukázali na to, že rozvoj není možné redukovat na ekonomické indikátory, ale musí zahrnovat také sociální cíle a hodnoty, po kterých lidé a společnosti touží. Jeho humanistický přístup představuje radikální odklon od eurocentrismu a "ekono-centrismu" modernizace; v knize *Krutá volba* z roku 1971 píše: "Každý člověk a každá společnost chtějí být oceňováni druhými, a to pro své vnitřní vlastnosti, bez ohledu na to, zda jsou pro druhé užiteční či atraktivní" (cit. in Des Gasper 2008:6). Goulet tvrdí, že skutečný rozvoj musí zahrnovat tři základní komponenty, z nichž jednu tvoří základní potřeby (které označuje udržení života - *life sustenance*), dalšími jsou sebeúcta (*self-esteem*) a svoboda (Thirlwall, A. P., 2002:42).

Bengálský ekonom Amartja Kumár Sen tvrdí podobně jako Goulet a zastánci konceptu ZP, že ekonomický růst nesmí být považován za cíl, ale za prostředek k dosažení mnohem širšího pojetí lidského rozvoje. Rozvoj by se měl zaměřit na rozšíření práv (*entitlements*) a způsobilostí (*capabilities*), které tato práva vytvářejí. Senův přístup, označovaný *capability approach*, vytváří obecný teoretický rámec, inspirovaný konceptem ZP, klasickou ekonomikí Adama Smitha a zájmem o emancipaci a svobodu Karla Marxe (Clark, D. A., 2006:32). *Capability*, čili schopnost či způsobilost jedince dosáhnout určitého cíle, lze chápat také jako svobodu (např. způsobilost či svobodu dožít se stáří, svobodu participovat na ekonomických aktivitách nebo politickém životě). Ta má podle Sena, G. (1999) hodnotu sama o sobě, ne jen jako prostředek k dosažení jiných cílů. Typické pro Senův přístup je také zdůraznění role lidské aktivity (*agency*) a participace, uznání rozdílnosti způsobilostí jak mezi jednotlivci, tak mezi skupinami lidí (vytvořenými na základě genderu, věku, třídy, kasty apod.) i vnímání existující variability hodnot a cílů na úrovni jednotlivců i mezi kulturami (Clark, D. A., 2006:35-36).

Mezi řadou autorů, kteří rozvíjí a konkretizují *capability approach*, má významné místo americká feministická filosofka a Senova dlouholetá spolupracovnice Martha Nussbaumová. Nussbaumová čerpá

z myšlenek Aristotela ve své snaze vytvořit seznam centrálních lidských způsobilostí - takových, o nichž je možné tvrdit, že mají centrální význam v životě každého člověka, bez ohledu na jeho/její volbu či rozhodnutí. Na jejím seznamu deseti způsobilostí (*capabilities*) se vedle života či zdraví objevuje i imaginace a myšlení, emoce či možnost vytvoření vztahu k živým bytostem a přírodě (Nussbaum, M. C., 2000). Její centrální způsobilosti představují základní politické principy, které by měly být ukotveny v legislativě lidských práv i v politice rozvoje (Clark, D. A., 2006:37).

Dosažení centrálních způsobilostí sice může být teoreticky zdůvodněným a politicky atraktivním cílem lidského rozvoje, ale v praxi je dosahování tohoto cíle obtížně pozorovatelné a měřitelné. Nejznámějším pokusem o měření úrovně lidského rozvoje je index lidského rozvoje (*human development index*), který od roku 1990 každoročně zveřejňuje Organizace OSN pro rozvoj (UNDP). Index lidského rozvoje sestavil na základě Senova konceptu pákistánský ekonom Mahbub ul Haq, ve snaze vytvořit alternativu k metodě Světové banky, která klasifikuje země pouze na základě HDP. Index tvoří tři komponenty, vyjadřující úmrtnostní poměry dané populace (naděje na dožití při narození), vzdělání (gramotnost a enrolment) a ekonomickou úroveň (HDP na obyvatele v paritě kupní síly). Od roku 1995 zveřejňuje UNDP také genderově-specifický index lidského rozvoje a od roku 1997 index chudoby (*human poverty index*).

Přes politický význam těchto indikátorů je zřejmé, že představují jen velmi zjednodušující aproximaci teoreticky zdůvodněného konceptu lidského rozvoje a byly proto kritizovány (mj. i A. Senem); vedle přílišného zjednodušení je terčem kritiky i zařazení čistě ekonomického indikátoru (HDP). Přesto měl index lidského rozvoje značný vliv na vývoj myšlení o rozvoji - přitáhl pozornost k diskusi o obsahu a cíli rozvojových strategií a vytvořil analytický nástroj pro komparativní hodnocení (Ranis, G., 2004:3).

V myšlení o rozvoji na počátku 21. století tak můžeme najít dvě výrazné tradice: starší, zdůrazňující prioritu ekonomického rozvoje (ER) a mladší, považující ekonomický růst jen za jeden z předpokladů pro dosažení hlavního cíle: lidského rozvoje (LR). Diskuse se soustředila také na vztah mezi oběma přístupy: např. ER vytváří zdroje potřebné pro LR a současně zlepšení LR - např. formě zvýšení "kvality lidského kapitálu" - může významně přispět k ER. Tato diskuse přitáhla pozornost akademiků i politiků k neobyčejnému vztahu mezi ER a LR v indickém státě Kérala.

Kéralský model rozvoje

Kérala je malý stát v jižní Indii, ležící v tropickém pásmu na pobřeží Indického oceánu. Na rozloze menší než Slovensko (38 863 km²) zde žije 31,8 mil. obyvatel (2001), z velké části závislých na zemědělství nebo rybolovu jako hlavním zdroji obživy. Zatímco mateřským jazykem většiny obyvatel je malajálámština, náboženská struktura je poměrně pestrá: 57 % tvoří hinduisté, 23 % muslimové a 19 % křesťané (různých denominací).

Z hlediska úrovně ekonomického rozvoje je Kérala ve světovém měřítku chudým státem, v rámci Indie patří k průměrným státům: v roce 2005 byla Indie v žebříčku 174 států světa podle HDP na obyvatele v paritě kupní síly až na 117. místě (UNDP 2008), zatímco domácí produkt Kéraly je dlouhodobě pod indickým průměrem (*Tab. 1*).

Tab. 1. Čistý státní domácí produkt na obyvatele ve vybraných státech Indie (údaje v rupiích, ceny roku 1980-81)

Stát	1981-82	1991-92	1993-94	1997-98
Kérala	1 502	1 876	2 112	2 490
Karnátaka	1 584	2 215	2 393	2 866
Maháráštra	2 485	3 615	4 189	5 032
Tamilnádu	1 570	2 303	2 528	3 143
Indie celkem	1 671	2 213	2 337	2 840
Kérala/Indie (v %)	89,9%	84,8%	90,4%	87,7%

Pramen: Planning Commission (2002:146)

Výjimečnost "kéralského modelu" rozvoje spočívá v nápadném kontrastu mezi nízkou úrovní ekonomického rozvoje a vysokou úrovní lidského rozvoje. Z hlediska ukazatelů lidského rozvoje jako je naděje na dožití, kojenecká úmrtnost, gramotnost, podíl zapsaných žáků, indikátory genderových nerovností či podíl osob žijících pod hranicí chudoby se Kérala výrazně odlišuje od jiných indických

států. V případě řady měřitelných aspektů je úroveň lidského rozvoje v Kérale blíže úrovni hospodářsky vyspělých zemí Evropy než indickému průměru. A to v podmínkách, kdy HDP na obyvatele (i v paritě kupní síly) v Kérale dosahuje jen desetiny hodnoty pro Českou republiku.

Tab. 2. Vybrané indikátory lidského rozvoje (srovnání Kéraly a Indie)

Indikátor	Kerala	Indie
gramotnost - celkem (%) (2001)	90,9	65,2
gramotnost - ženy (%) (2001)	87,9	54,0
podíl zapsaných žáků (věk 6-11 let) - venkovské oblasti (%)	96,9	67,1
naděje na dožití (1998-2002) - muži (roky)	70,8	61,6
naděje na dožití (1998-2002) - ženy (roky)	75,9	63,3
kojenecká úmrtnost (2001)	16	71
úhrnná plodnost (1951-61)	5,6	6,3
úhrnná plodnost (1996-98)	1,8	3,3
počet žen na 1000 mužů (2001)	1058	933
podíl dětí do 3 let, jejich váha je nižší než odpovídá věku (%)	4,7	18,0
podíl osob pod hranici chudoby (1999-2000) (%)	12,7	26,3

Pramen: CDS (2006)

Gramotnost je v Kérale od 90. let prakticky úplná, tedy včetně dalitů (nejnižších vrstev kastovního systému) a kmenového obyvatelstva, což je v Indii dosud výjimečné. Základní školu navštěvují prakticky všechny děti, a to chlapi i dívky. Je to z části výsledek příznivých předpokladů vytvořených historickým vývojem, zvláště podpory zřizování škol ze strany osvícených vládců knížecích států Travancore a Kóčín (jižní a střední Kerala) a činnosti křesťanských misí, avšak rozhodující změna v dostupnosti vzdělání nastala až v nezávislé Indii: v roce 1951 bylo gramotných jen 40,7% obyvatel Kéraly a úroveň gramotnosti se od konce 50. let zvyšovala rychleji než v Indii jako celku. Vysoké gramotnosti se podařilo dosáhnout díky touze obyvatel po vzdělání, činnosti místních skupin aktivistů a církví, a legislativě a podpůrným programům keralské vlády. Vláda například financuje program, poskytující dětem ve škole zdarma obědy; v roce 2000 byla tato podpora poskytována 2,2 mil. žáků ve věku 6 - 11 let (CDS 2006:51).

Naděje na dožití při narození mužů byla počátkem 21. století v Kérale o 9,2 let vyšší než v Indii jako celku (a jen o 0,9 roku nižší než v ČR v roce 2000), v případě žen o 12,6 let vyšší než v Indii (a o 2,5 roku nižší než v ČR). Kvocient kojenecké úmrtnosti je v Indii 4x vyšší než v Kérale. Tyto úspěchy jsou podobné jako v případě vzdělání výsledkem jak místních iniciativ, tak podpory dostupnosti zdravotní péče a imunizačních programů ze strany vlády.

Vzdělání, dostupnost zdravotní péče a programy sociální podpory se projevily také ve snížení porodnosti: úhrnná plodnost, která ještě v 50. letech dosahovala 5,6 dětí na ženu a byla jen o málo nižší než v Indii jako celku, klesla v 90. letech pod hranici 2,1 (tab. 2). Mladí lidé vstupují do manželství ve vyšším věku než jinde v Indii (průměrný věk nevěsty v letech 1998-99 byl 22,7 let, tj. o 3,0 roky více než v Indii; ženiši byli starší průměrně o 3,8 roky) (CDS 2006:23).

Vyšší rozdíl mezi nadějí na dožití žen a mužů (nadúmrtnost mužů) odráží více vyrovnané genderové role v Kérale ve srovnání s Indií. Problémem indické společnosti je diskriminace žen (i před narozením, v péči během dětství, přístupu ke vzdělání aj.), která se odráží v neobvykle nízkém podílu žen; naproti tomu v Kérale, podobně jako v evropských společnostech, žije více žen než mužů (Tab. 2).

Obzvláště paradoxní je nízký výskyt extrémní chudoby v jinak poměrně chudé společnosti. V keralských ulicích nejsou vidět žebráci, kteří jsou dosud běžným jevem v indických městech. Přitom až do poloviny 70. let (do fiskálního roku 1973/74) byl podíl osob žijících pod hranicí chudoby v Kérale vyšší než indický průměr (CDS 2006). Avšak v důsledku aktivismu na lokální úrovni (*grassroots*) i vládních programů cílených na nejchudší vrstvy obyvatel, zvláště dality, ženy, děti a rybářské komunity, bylo dosaženo radikálního snížení chudoby a snížení sociálních kontrastů.

Z geografického hlediska je zajímavá pozornost, kterou keralský politický aktivismus věnuje nejen sociálním, ale také regionálním rozdílům. Když byl dnešní stát Kerala vytvořen administrativní reformou v roce 1956, existoval výrazný rozdíl mezi vyšší životní úrovní na území bývalých knížecích států Travancore a Kóčín a podstatně chudším regionem Malabáru na severu Kéraly, který byl do získání nezávislosti přímo spravován britskou korunou. Do konce 80. let se rozdíl mezi historickými regiony

podánilo prakticky vyrovnat (CDS 2006). Také rozdíl mezi městem a venkovem z hlediska přístupu ke vzdělání a zdravotní péči nebo výskytu chudoby je v Kérale minimální, což ostře kontrastuje s realitou v jiných státech Indie.

Alternativní interpretace příčin lidského rozvoje v Kérale

Vzhledem k výjimečnosti vztahu mezi ekonomickým a lidským rozvojem v Kérale je pochopitelné, že "kéralský model" přilákal značnou pozornost akademiků i politiků, a to jak v Indii, tak mezinárodně. Hlavní otázkou bylo odhalit příčiny toho, co bylo považováno za úspěch při zlepšování kvality života v podmínkách velmi omezeného ekonomického růstu. Dlouhou sérii analýz otevřela pionýrská studie autorů z kéralského Centra pro rozvojová studia (CDS) v roce 1977 (CDS 1977). Poznání příčin lidského rozvoje v Kérale by podle mnohých umožnilo vytvořit model, aplikovatelný v jiných indických státech nebo i za hranicemi Indie. Rozsah textu nedovoluje podrobnější diskusi jednotlivých předpokladů, které se v literatuře objevily; v této části se omezím jen na přehled těch nejčastěji uváděných.

Jednotliví autoři hledali předpoklady kéralského úspěchu v oblasti lidského rozvoje ve specifických geografických rysech (relativně rovnoměrné rozmístění obyvatel při vysoké hustotě zalidnění), ve specifických rysech sociální struktury (tradiční matrilineární systém rozšířený v hlavní kéralské kastě Nairů) i ve specifické historii v koloniální době (dlouhá "kosmopolitní" historie v důsledku výhodné polohy pro indicko-oceánský obchod, s ní související významná role křesťanských misionářů i vysoký podíl křesťanů mezi obyvateli, aj.). Gita Sen, G. (1992) považuje za rozhodující tři faktory: (1) částečná autonomie knížecích států Travancore a Kóčín v době britské koloniální správy a osvícená politika knížat v oblasti vzdělávání a zdravotnictví, (2) matrilineární uspořádání tradiční kéralské rodiny, a (3) mohutná vlna hnutí za společenské a náboženské reformy na konci 19. století a počátkem 20. století. Vliv těchto faktorů byl zesílen komercializací zemědělství (plantáže), která vyžadovala pracovníky s alespoň základním vzděláním, dále pozemkovými reformami ve druhé polovině 19. století a změnami v křesťanské komunitě (Lieten, G. H., 2002:1540).

Prakticky všichni autoři se však shodují v tom, že rozhodujícím nástrojem společenských změn, vedoucích k lidskému rozvoji, byl aktivismus místních obyvatel, ve formě řady reformních sociálních hnutí. Ramachandran, V. K. (1997) tvrdí, že knížecí vládci a misionáři sice vytvořili síť základních škol, vzdělání však bylo podobně jako jinde v Indii určeno především příslušníkům elit (vyšších kast) a nebylo dostupné nižším vrstvám; teprve radikální společenské reformy, které byly výsledkem politického aktivismu, změnilly postavení utlačovaných sociálních skupin - včetně dalitů - a otevřely jim cestu ke vzdělání. Již zmíněná studie Centra pro rozvojová studia (CDS 1977) popisuje, jak díky politickému aktivismu byla v Kérale postupně zaváděna řada konkrétních redistributivních politik: pro dosažení vysoké gramotnosti mělo zásadní význam zavedení bezplatné školní docházky spolu s obědy zdarma pro děti z chudých rodin, podobně pro zvýšení naděje na dožití bylo významné zavedení plošného očkování proti nejčastějším nemocem jako neštovice. Tato opatření mají své kořeny v dlouhé historii boje chudých a diskriminovaných obyvatel Kéraly proti sociálnímu a kastovnímu útlaku (Krishnaji, N., 2007).

Amartja Sen považuje politický aktivismus zdola za hlavní faktor lidského rozvoje v Kérale. Začarovaný kruh sociálních nerovností a diskriminace v přístupu ke vzdělání bylo možné překonat jedině politickým aktivismem, tvrdí Sen, A. K. (1997). Lieten, G. H. (2002) tvrdí, že vedle politické akce zdola byla důležitá také odhodlanost kéralské vlády provádět radikální reformy, a to zejména první (po vytvoření státu Kérala), komunistické vlády, která vzešla z demokratických voleb v roce 1957. Od té doby se u moci v Kérale střídala komunistická vláda s centristickou vládou Kongresu, ale i ta musela do svého politického programu začlenit požadavky silného místního aktivismu, motivovaného snahou o dosažení rovnosti a rozvoje.

Závěr: lidský rozvoj a globalizace

Evropští a američtí autoři nejčastěji citují kéralský model jako příklad úspěchu - jako příklad, že i v chudé rozvojové zemi je možné dosáhnout vysokého standardu kvality života. Hodnocení kéralských a dalších indických autorů je více kritické. Kritizují především to, že přes velké úsilí a nesporné úspěchy v oblasti lidského rozvoje se nepodařilo dosáhnout významného ekonomického růstu. Z pohledu analýz vztahu mezi ekonomickým rozvojem a lidským rozvojem (např. Boozer et al. 2003, Ghosh, M., 2006) je Kérala typickým příkladem nezávislosti (*lop-sidedness*) mezi oběma pilíři rozvoje. Po roce 2000 v Indii zesílilo zpochybňování udržitelnosti úspěchu Kéraly: dokáže

kéralská vláda udržet vysoké výdaje na lidský rozvoj a boj s chudobou (školství, zdravotnictví, státní obchody s dotovanými základními potravinami aj.) i v podmínkách pomalého ekonomického růstu a zhoršující se finanční situace státu?

Odpověď na tuto otázku souvisí s hodnocením dopadů ekonomické globalizace. Ty jsou, jak je typické i v jiných regionech, pozitivní i negativní. Na jedné straně vytvářejí předpoklady pro ekonomické využití místního potenciálu, na druhé straně vedou k diferenciaci, prohlubují nerovnosti a téměř vždy oslabují regulační a redistributivní politiky vlády. Mnoho obyvatel Kéraly využilo potenciálu vzdělání v podmínkách nedostatku pracovních míst v zemi k pracovní migraci do zahraničí, nejčastěji do států Perského zálivu (v menší míře též do USA). Koncem 80. let pracovalo v zahraničí 1,3 mil. obyvatel Kéraly, a remitendy, které posílali do Kéraly, přesahovaly v 90. letech pětinu kéralského státního domácího produktu (CDS 2006:46). V Kérole remitendy vyvolaly stavební boom a zvýšily poptávku po spotřebním zboží.

Tentýž vývoj - pracovní migrace do zahraničí - však současně vedl k masovému odlivu kvalifikovaných lidí, remitendy zvýšily inflaci a nijak nepomohly řešit fiskální krizi kéralské vlády, která nad nimi nemá kontrolu. To, co bylo považováno za úspěch - sociální stát zajišťující dostupné vzdělání a zdravotní péči, odhodlání a angažovanost obyvatel, úspěšný boj proti různým formám diskriminace - začalo být mnohými nahlíženo jako překážka ekonomického rozvoje. Například, politická angažovanost a organizovanost dělníků je považována za překážku modernizace a technologické inovace, či spoléhání se na podporu státu oslabuje ekonomickou podnikavost. Tharamangalam, J. (1998), pod vlivem kritické interpretace dopadů ekonomické globalizace, otáčí úvodní otázku: místo, abychom se ptali, jak je možné, že Kérala dosáhla tak vysokého lidského rozvoje, máme se ptát jak je možné, že společnost s tak vysokým lidským potenciálem a alespoň některými ekonomickými předpoklady nebyla schopná mobilizovat tyto zdroje k dosažení vyšší úrovně ekonomického rozvoje.

S tím, jak se mění vnější podmínky, pokračuje i intelektuální zápas o interpretaci vývoje v Kérole. Ten tak zůstává zajímavý z hlediska teorie i politiky rozvoje i nadále.

Literatura

- BINNS, T., 2002: Dualistic and Unilinear Concepts of Development. In Desai, V., Potter, R. B. (eds.): *The Companion to Development Studies*. London: Arnold, 75–80.
- CDS, 1977: *Poverty, Unemployment and Development Policy: A Case Study of Selected Issues with Reference to Kerala*. New York: the UN Department of Economic and Social Affairs.
- CDS, 2006: *Human Development Report 2005: Kerala*. Thiruvananthapuram: Centre for Development Studies a Government of Kerala.
- CLARK, D. A., 2006: Capability Approach. In Clark, D. A. (ed.): *The Elgar Companion to Development Studies*. Northampton: Edward Elgar Publishing, 32–45.
- DANĚK, P., 2008: Dependency: Critical Modern Approaches to Development. In Daněk et al.: *Approaching the Other. Four Projects of Western Domination*. Olomouc: Univerzita Palackého, 93–112.
- DES GASPER, 2008: Denis Goulet and the Project of Development Ethics: Choices in Methodology, Focus and Organization. Institute of Social Studies Working Paper No. 456. The Hague: Institute of Social Studies. Dostupné na <http://www.iss.nl/workingpapers>.
- ELLIOT, J. A., 2002: Development as Improving Human Welfare and Human Rights. In Desai, V., Potter, R. B. (eds.): *The Companion to Development Studies*. London: Arnold, 45–49.
- GHOSH, M., 2006: Economic Growth and Human Development in Indian States. *Economic and Political Weekly*, 42, 3321–3329.
- KANNAN, A. P., 2006: *Human Development Report 2005. Kerala*. Thiruvananthapuram: Centre for Development Studies a Government of Kerala.
- KAY, C., 1989: *Latin American Theories of Development and Underdevelopment*. London and New York: Routledge.
- KRISHNAJI, N., 2007: Kerala Milestones: On the Parliamentary Road to Socialism. *Economic and Political Weekly*, 43, 2169–2176.
- LEITEN, G. K., 2002: Human Development in Kerala: Structure and Agency in History. *Economic and Political Weekly*, 38, 1539–1544.
- NAVRÁTILOVÁ, A., 2008: Modernization School: In the Tenets of the Modernity Project. In Daněk et al.: *Approaching the Other. Four Projects of Western Domination*. Olomouc: Univerzita Palackého, 85–92.

- NUSSBAUM, M. C., 2001: Women and Human Development: The Capabilities Approach. Cambridge: Cambridge University Press.
- PLANNING COMMISSION, 2002: National Human Development Report 2001. Delhi: Planning Commission, Government of India.
- RAMACHANDRAN, V. K., 1997: On Kerala's Development Achievements. In Dreze, J., Sen, A. K. (eds.): Indian Development: Selected Regional Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 205–356.
- RANIS, G., 2004: Human Development and Economic Growth. Yale University Economic Growth Center Discussion Paper No. 887. New Haven: Yale University. Dostupné na: <http://www.econ.yale.edu/~egcenter/>.
- SEERS, D., 1969: The Meaning of Development. International Development Review, 11, 4, 2–6.
- SEN, G., 1992: Social Needs and Public Accountability: The Case of Kerala. In Wuyts, M. (ed.): Development Policy and Public Action. Oxford: Oxford University Press, 253–277.
- SEN, A. K., 1997: Radical Needs and Moderate Reforms. In Dreze, J., Sen, A. K. (eds.): Indian Development: Selected Regional Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 1–32.
- SEN, A. K., 1999: Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press.
- STEWART, F., 1985. Planning to Meet Basic Needs. London: Macmillan.
- STREETEN, P., 1977: The Distinctive Features of a Basic Needs Approach to Development. International Development Review, 19, 3, 8–16.
- THARAMANGALAM, J., 1998: The Perils of Development without Economic Growth: The Development Debacle in Kerala. Bulletin of Concerned Asian Scholars, 30, 1.
- THIRTWALL, A. P., 2002: Development as Economic Growth. In Desai, V., Potter, R. B. (eds.): The Companion to Development Studies. London: Arnold, 41–44."
- UNDP, 2008: Human Development Report 2007/2008.

Kerala Model of Development: Alternative Interpretations

Petr DANĚK

***Summary:** The paper presents a discussion of interpretations of high human development achievements of the Indian state of Kerala. The paper is divided into five sections. In the introductory sketch of the post-war development of development theory it is argued that the alternative theoretical concept of human development grew out of disillusionment with the modernization school in the late 1960s. The next section provides a brief review of the theoretical concept of human development, namely basic needs approach, ideas of Goulet, Sen and Nussbaum, and human development index of the UNDP. An empirical comparison of basic development indicators for Kerala and India is presented in the third section to show the exceptionally high human development achievements of Kerala like complete literacy, high enrolment or life expectancy while under-average economic development achievements (HDP per capita). Different explanations of the unusual relationship between economic and human development are discussed in the fourth section. While various historical and social explanations - like progressive educational policies of Travancore and Cochin monarchs or Christian missionaries, and matrimonial family tradition - may be valid it is argued that the key condition of successful human development was the long tradition of local political activism of Keralites. The local activism of oppressed people was supported by numerous redistributive policies of the state after the Communist Party of India was elected to power in Kerala in free elections in 1957. It is argued in the final section that high human development did not result in high economic development in Kerala, and that economic globalization poses a serious threat to sustainability of the welfare policies mainly through fiscal crisis of the state. If Kerala can be considered a success is a question which is still open.*

Adresa autora:

RNDr. Petr Daněk, PhD.
 Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta,
 Masarykova univerzita,
 Kotlářská 2, 611 37 Brno
danek@sci.muni.cz